

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

ПРОБЛЕМИ ДИДАКТИКИ ІСТОРІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 11

Кам'янець-Подільський
2020

УДК 94:37.02(082)
ББК 63.3я43+74.202
П78

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: Серія КВ № 14716-3687 ПР від 12.12.2008 р.

Друкується за ухвалою Вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 10 від 29 жовтня 2020 р.)

Рецензенти:

- О. Рєєнт**, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент АН НАН України, заступник директора Інституту історії України НАН України.
В. Марчук, доктор історичних наук, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Редакційна колегія:

- С. Копилов**, доктор історичних наук, професор (голова, науковий редактор);
І. Кучинська, доктор педагогічних наук, професор (заступник голови);
В. Дубінський, кандидат історичних наук, доцент (відповідальний секретар);
П. Вербицька, доктор педагогічних наук, професор;
О. Добржанський, доктор історичних наук, професор;
В. Мисан, кандидат педагогічних наук, доцент;
І. Боровець, кандидат історичних наук, доцент;
І. Коляда, доктор історичних наук, професор;
В. Степанков, доктор історичних наук, професор;
О. Струкевич, доктор історичних наук, професор;
А. Філінюк, доктор історичних наук, професор;
О. Федьков, доктор історичних наук, професор;
І. Пігович, технічний редактор.

П78 Проблеми дидактики історії: збірник наукових праць / [редкол.: С. Копилов (голова, наук. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. Вип. 11. 200 с.

У збірнику розглядаються проблеми теорії та методології дидактики історії, викладання курсів вітчизняної та всесвітньої історії у ЗВО, а також окремі аспекти методики навчання історії у закладах загальної середньої освіти, подаються рецензії на новітні публікації навчально-методичного характеру. Видання розраховане на науковців, викладачів суспільних дисциплін і студентів.

УДК 94:37.02(082)
ББК 63.3я43+74.202

Адреса редакційної колегії: кафедра всесвітньої історії, історичний факультет, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Татарська, 14, м. Кам'янець-Подільський, 32300.

© К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2020

ТЕСТОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА УРОЦІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті аналізується місце та значення тестових технологій засобами художньої літератури при вивченні історії України. Розкрито теоретико-дидактичні засади тестових технологій та засобів художньої літератури. Подано методичні рекомендації щодо використання тестових технологій засобами художньої літератури на уроці історії України.

Ключові слова: *тест, тестові технології, художня література, засоби художньої літератури.*

Використання засобів художньої літератури допомагають вчителю історії України сформувати у здобувачів освіти креативне мислення, допомогти при аналізі історичних фактів, вирішити освітні завдання. Майстерне застосування художньої літератури на уроці історії України сприяє пробудженню інтересу в здобувачів освіти та відкриває величезні можливості використання різноманітних методичних прийомів викладання історії України. В тому числі використання тестових технологій на уроці історії України засобами художньої літератури. Необхідність використання художньої літератури на уроках історії України обумовлена ще й тим, що саме вона має невичерпні можливості для образного-емоційного відтворення історичних фактів, образів, подій минулого та є естетичним засобом емоційного впливу на здобувачів освіти. Нами була зроблена спроба цілісно висвітлити питання теоретико-дидактичних засад використання тестових технологій засобами художньої літератури.

Використання тестових технологій на уроці історії України, на наш погляд, сприяє формуванню цілісної картини розуміння рівня засвоєності навчального матеріалу здобувачами освіти. Тести, які застосовуються для оцінювання знань здобувачів освіти, представляють сукупність взаємопов'язаних завдань зростаючої складності та специфічної форми, що дозволяє якісно оцінити освітній рівень здобувачів освіти при вивченні історії України.

У дидактиці та методиці навчання історії тест – це завдання стандартної форми, виконання якого має виявити наявність певних знань, сформованість компетентностей, здібностей або інших психологічних характеристик – інтересів, емоційних реакцій тощо. Тестова діагностика має свої переваги: відносна простота процедури проведення, безпосередня фіксація матеріалу, зручність обробки даних і швидкість оцінювання, короткочасність, наявність установлених стандартів. Недоліки тестової діагностики – це ймовірність угадування, можливість передання учнями правильних відповідей¹.

Тестування в освітній сфері виконує три основні взаємозалежні функції: діагностичну, навчальну та виховну. Діагностична

функція залежить від виявлення рівня знань, умінь і навичок здобувача освіти. Це основна функція тестування. За об'єктивністю, широтою і швидкістю тестова форма випробувань переважає усі інші форми освітнього контролю. Навчальна функція тестування полягає у мотивуванні здобувачів освіти до активізації пізнавальної діяльності при засвоєнні навчального матеріалу на уроках історії України. Для її посилення тестування використовуються додаткові заходи стимулювання здобувачів освіти: надання викладачем переліку питань для самостійної підготовки, присутність у самому тесті підказок, спільний розбір результатів тесту. Виховна функція проявляється у періодичності й невідворотності тестового контролю. Це дисциплінує, організовує й спрямовує діяльність здобувачів освіти, допомагає виявити та усунути прогалини у знаннях, формує прагнення розвинути творчий хист².

Будь-який тест на сьогодні складається з завдань, які відповідають певним критеріям і статистичним вимогам. Завдання у тестовій формі повинні відповідати певним стильовим вимогам: належати до однієї предметної галузі (предметна чистота змісту); бути короткими та зрозумілими кожному за використання висловлюваннями; мати логічну форму істинного судження; містити правильні та помилкові відповіді, адекватні змісту завдання; створювати однакові умови виконання завдань та їх оцінювання для всіх, хто підлягає тестуванню; бути незалежними від способів проведення тестування (бланкове, комп'ютерне чи автоматизоване)³.

На уроці історії України ми пропонуємо використовувати тести таких видів: а) тест на встановлення відповідності; б) тест на виключення зайвого або продовження ряду в установленій закономірності; в) тест на систематизацію історичної інформації (розподілити по відповідним колонкам таблиці особисті імена, позначення історичних реалій); г) тест на встановлення хронологічної послідовності; д) тест на визначення логічної послідовності (побудуйте ланцюжок, розмістивши перелічені події і явища, виявивши причинно-наслідкові зв'язки між ними).

Нами були розроблені тестові завдання з використанням художньої літератури та методичні рекомендації до використання тестових технологій засобами художньої літератури на уроці історії України.

А. Установіть відповідність між подією та її описом за уривком художнього твору.

1	Битва на Жовтих Водах	А	<i>«...Але чому це слідом за ними назирці ідуть козаки? Вони не стріляють і не доганяють їх. Отак нависли над спинами і йдуть... Спинилися відступаючі – спинилися й козаки. Ось попереду яр. Чечель сказав: Княжий Байрак. Значить, на сім кілометрів уже відійшли від Жовтих Вод. Спустилися вниз і застряли: всі переходи завалені деревами, каміннями... На дні яру розлився ручай – земля перетворилася на болото. І тут на голови посипався дощ стріл – татари! Ось воно...»</i>
---	-----------------------	---	--

2	Битва під Корсунем	Б «...16 травня 1648 р. польсько-шляхетські війська почали відступати чотирикутним табором. Провідник, перебіглий козак Самійло Зарудний, вказував дорогу – на Богослав, через Горохову Діброву, до Корсуня степом, навпростець... Гаряча спека гнітила закутих у залізні лати польських лицарів. Тяжко дихали коні, тягнучи в центрі рухомого табору гармати й навантажені панським добром ридвани. Наступного дня військо почало поволі спускатись у долину – і раптом град куль та стріл посипався на голови, немовби з неба. Козаки й татари, що влаштували тут засідку, то кидалися на обоз, то відходили назад. Драгуни-козаки, що були у війську коронного гетьмана, відразу ж перебігли на бік повстанців. Чотирикутник табору зруйнувався і так ледве сповз у долину, де гущавіла зелена діброва. Враз передні вози полетіли сторч і застряли. На них напирали задні. Вози, коні, люди, ридвани, гармати – все валилося одне на одного, нестримно зсуваючись з пагорба...»
3	Урочистий в'їзд Б. Хмельницького до Києва	В «...Він усміхнувся. Так кричали йому під Жовтими Водами після перемоги; так кричали посполиті з косами і киями у руках, які йшли за ним у вогонь і воду. От він і провів їх од Дніпра до Вісли, і вернув їм Київ, і здобув перемогу. Він не одягав шапки, і вітер ворушив волосся, освіжаючи голову. А освіжитися було від чого. Вчора увесь день в маєтку Мужиловського пили його здоров'я старишина і козаки, пили за перемогу, за повалення короля і хана, за загибель султана турецького. Старенький патріарх щось говорив до нього кволим голосом, але він нічого не міг розібрати через той нескінченний прибіт вигуків, що котився над юрбою киян, над козацькими лавами. Біля Золотих воріт сани мусили спинитися. Війт, райці та речники цехів київських стрічали його з хлібом-сіллю...»
4	Битва під Пилявцями	Г «...А вельможне панство дедалі сміливішало. Забуло і Жовті Води, і Корсунь... Хизувались один поперед другим. Вершники гарцювали на ставних конях – луки при сідлах із срібла, мережані узорами чепраки, позолочені стремена, шаблі зі срібною насічкою, підбиті дорогими хутрами оксамитові кунтуші; з перекошених шапок, опушених соболями, спадають довгі китиці, усипані коштовними камінцями; багаті мечі зі срібними чи золотими руків'ями... А тоді усе покотилося під навальним світанковим: «Слава-а-а!» На гребельці через Пилявку полягли сендомірський і мінський полки, за ними наклали головами інші, що кинулись, було, рятуватися через річечку. Добре поорали пани списками земельку українську, а прапорами своїми прикрили рани її. Гей, ну, козаки! Гей, ну у скоки. Та заберімося в боки! Загнали панів геть аж за Віслу, Не вернуться і в три роки... Так співалося в новій пісні після... Скільки їх народжувалося, тих пісень, щоднини. Аби пам'ятав. Та й справді, далеко забігли тоді недобиті ляхи, аж до Львова. І коли б не осінь, не слякота – були б козаки за Віслою!...»
		Д «...Народе вільний, аж тепер ти – віль. Моя поразка зветься Берестечком. На Київ наступає Радзивілл. Я вже не я. Мене вже улелекали. Уже рука не вдержить булави. Куди умерти?! З пекла та й до пекла? Гармат нема. Пропали корогви. Дев'ятосил, знемігся я потрошку. Ірже мій кінь у дикій лободі. Немає війська. Всі – у розпорошку. Один в біді... Один – як на воді. Оце тобі супряга з бусурманом. Хіба я гетьман? Всипище глупот. Так дався оморочити оманам! ...»

Б. З'ясуйте, про яку подію йде мова в уривку з художнього твору.

«...Не смерть прийшла до них, а явилася Мати Божа. Зійшла з неба по райдузі, стала на краю трясовини та й простелила по кривавому баговинні свою покрову білосніжну, і доки осліплені нападники очі протирали, триста відчайдушів перебралися по ній на берег, щоб з новими силами стати на оборону землі отчої і не раз ще здобути перемогу...»

- А) Битва під Берестечком
- Б) Битва під Корсунем
- В) Битва під Пилявцями
- Г) Битва під Жовтими Водами

В. З'ясуйте, в якому році відбулася подія, про яку подію йде мова в уривку з художнього твору.

«...Лунали в гетьманському домі, в гетьманському дворі голосіння, а далі скорботна процесія розтяглася від гетьманського двору, від Чигирини до Суботова майже на вісім верст, де й поховали гетьмана в ним же збудованій домовій еллінській церкві...»

- А) 1657
- Б) 1659
- В) 1664
- Г) 1689

Г. З'ясуйте про кого йде мова в уривку з художнього твору.

«...Панове Рада – вклонився ... – Щиро дякую вам за гетьманський уряд, що його ви мені дали, шануючи батьківську волю. Але малий ще маю вік, щоб кермувати вами. Не набрав ще досвіду для такого діла. Тому прошу: візьміть від мене клейноди, ось вони. Оберіть іншого, старшого віком, більш заслуженого. Вийшов у коло, до столика, поклав булаву і бунчук, уклонився і відійшов, став осторонь. Слідом виступив Іван Виговський. Старшини, один за одним, зрікалися своїх урядів...»

- А) Юрій Хмельницький
- Б) Богдан Хмельницький
- В) Павло Тетеря
- Г) Петро Конашевич-Сагайдачний

Д. Установіть послідовність суспільно-політичних подій, описаних в уривках з художньої літератури.

А) *«...Погода була гарна, і море спокійне. Вислані на стежі судна, котрі плили великим колесом, ніде не запримітили ворога. У Синопі, до котрого підплили під вечір, нікому і не снилося про те, що так близько стоїть небажаний гість. Синоп – це велике торговельне турецьке місто, стоїть у близьких відносинах з Кафою і Царгородом. Тут вже знали про набіг козаків на Кафу. їх це заспокоїло, що козаки вдоволяться Кафою і попливуть собі геть. Козаки увійшли у город вночі, не стрічаючи жодного опору. Стрітили трохи турецької міліції та жовнірів, яких умить побили, потім під-*

палили в кількох місцях. Турки думали зразу, що це звичайний пожежар. Аж згодом, коли бігли рятувати, пізнали, хто це зробив. Напав усіх великий страх. Кожний забув про пожежар і ховався де попало. Люде, мов божевільні, бігали серед пожежі і гинули на козацьких шаблях. Тільки невольники заворушились, розбивали кайдани, убивали своїх наставників і єдналися а козаками...»

Б) «... – На Жовтій Воді ми теперка. Так зветься оцей ручай. Він до Малого Інгульця біжить. – Наставляє долоню над очима – сонце вже падало прямо на хвильки річечки й робило її бурштиново-прозорою... Але хто там, по той бік, у степу, за тими горбами отаборився? – Пане Стефане, та то ж запорожці! – щосили гукає Чечель радо, немовби побачив давніх приятелів. Авжеж, серед них у нього багато друзів. Бо ті, що на Січі лишалися, всі до Хмеля пристали, хоч і реєстровці. ... Перемога, певно, уже чекає на нього, бо козаки, які підійшли до Жовтої Води, хоч і побачили їх, а не кидаються в бій. Бояться. І навіть за своїм хлопським звичаєм не насміхаються над ними. Сидять тихо у своєму чотирикутному таборі. Ніби для такого сидіння й прийшли сюди. Стефан об'їздив свій табір, що швидко обгортав себе шанцями й валами. Вони стануть по цей бік каламутного ручая. На валах поставлять гармати. З боків прикриють драгуни Барабаша і Джалалія... власне, ті ж самі козаки-реєстровці, одягнені в німецьку одіж. Ось-ось вони підійдуть...»

В) «...Слава-а-а!.. Слава гетьману Богдану! Слава Хмелю! Хмельницькому слава! Вершиник торкнув острогами коня і поїхав униз. Був двадцять третій день місяця грудня року 1648. Від Золотих воріт добрі коні несли просторі сани, у яких сиділи ерусалимський патріарх Паїсій та митрополит Силь-вестр Косов. У супроводі почту сковзали сани найждженим шляхом. З-під звихрених сивих брів гострі очі патріарха пильно вдивлялись у далечінь...»

Г) «...Переяслав... Січень 1654 року. Від самого ранку били в котли і барабани. З усіх вулиць Переяслава до соборної церкви Успенія стікається люд. Під ногами бадьоро поскрипує морозець. Він молодить щоки і білим сріблом осідає на вусах, бровах, віях, підкидає вогню до блиску очей. Веселий гомін і перегук дзвенить у повітрі. Ярїє розмаїття барв, і від того швидше стукає серце. Квітчасті турецькі шалі дівчат та молодниць на білих чи темних козушках, червоні чобітки заможних панянок, сиві смушки козацьких шапок з китицями і червоними верхами, осяйна зброя – все це щедро розсипано на засніжених вулицях Переяслава, шаленіє дивним райдужно-барвистим суцвіттям життя, яке раптом розквітло на морозі серед білих снігів і яке знищити нікому несила!...»

Найдоцільніше, на нашу думку, застосовувати тестові завдання засобами художньої літератури на етапі перевірки раніше засвоєних учнями знань і закріпленні та повторенні вивченого на уроці. Готуючи тести, необхідно врахувати такі критерії: змістовність завдання: які структурні компоненти історичних знань, пізнавальні вміння та інтелектуальні здібності здобувачів освіти виявляє пропонований вид тесту; компактність і точність: наскільки

ки коротко і чітко формулюється запитання та основна (інформативна) частина тесту; зрозумілість: наскільки зрозуміла та відтворена учнями певного віку конкретна форма та умови тесту; об'єктивність: наскільки велика або малозначна вірогідність випадкового вгадування та суб'єктивного оцінювання відповіді; функціональність: які ще завдання, крім контрольної-оціночної, може виконати конкретний вид тесту.

Використання художньої літератури на уроці історії України сприяє формуванню більш образного та конкретного історичного образу епохи. Залучення уривків із художніх творів під час вивчення історії України, як слушно зазначає відомий методист Г. Цвікальська, сприяє глибокому та свідомому засвоєнню матеріалу, оскільки вчитель використовує одночасно два шляхи переконання здобувачів освіти: шлях наукового доведення і шлях показу історичного матеріалу за допомогою літературних засобів⁴. Специфіка художньої літератури полягає у передачі дійсності в конкретних, доступних та емоційних образах. Насправді художня література – це дзеркало суспільного життя. Тому вчителів історії перш за все цікавить, в якій мірі той чи інший літературний твір відображає характерні риси епохи⁵.

Сформуванню в здобувачів освіти міцні знання, допомогти оцінити історичні факти, як справедливо відмічає відомий методист І. Коляда, можна лише у тому випадку, якщо здобувачі освіти не тільки глибоко і конкретно вивчають програмний матеріал, але й будуть уміти користуватися ним у житті, якщо вони засвоять предмет історії України не пасивно, а активно, якщо вмітимуть розбирати й узагальнювати історичний матеріал, якщо матимуть об'єктивне міркування про минуле⁶. Художня література при вивченні історії є катализатором, сприяючи майбутній зацікавленості учня при вивченні історії України. «Невеликі за розміром, але надзвичайно цікаві, барвисті уривки з книг емоційно насичують урок, підвищують його якість, звільняють розповідь викладача історії від надмірної абстрагованості та схематизму. Захопливість розповіді, її естетична принадливість підтримують неослабну увагу здобувачів освіти упродовж уроку, це надає їм можливість сприйняти матеріал ясно, чітко, глибоко»⁷, – вказував відомий радянський методист О. Стражев. Залучення матеріалу історичної белетристики в викладання історії України, має виняткове значення, так як твори цього роду написані на певну історичну тему, часто близьку до теми шкільного курсу, і відтворюють історичну обстановку, історичні події, образи історичних діячів, які вивчаються в курсі історії України у закладах загальної середньої освіти.

У методиці навчання історії виділяють три групи творів історичної белетристики, використання яких можливе у школі. Це поперше, твори письменників-класиків української літератури. Вони являють собою цінний матеріал, однак до них ми повинні підходити критично з точки зору відповідності даним історичної науки. Друга група творів – це твори українських письменників минулого століття, цінність яких, з погляду сучасного стану української історичної науки, викликає серйозні сумніви. З творів цієї групи можуть бути

використані деякі уривки, що яскраво і правдиво передають побут, звичаї, одяг і озброєння минулих епох. До третьої групи творів історичної белетристики відносяться ті, що створені вітчизняними та зарубіжними сучасними письменниками. Всі ці твори написані живою, образною мовою, дають об'єктивне зображення життя, соціально-економічної обстановки, соціальних рухів та діяльності видатних діячів України. Їх використання у навчанні вітчизняної історії дає позитивний освітньо-виховний ефект⁸. Ось як з приводу історичної белетристики висловився Оноре де Бальзак, про літературні пам'ятки він писав так: «Навіть у сенсі економічних деталей я дізнався більше... ніж з книг усіх фахівців-істориків, економістів, цього, разом узятих». Різноміснє значення художньої літератури у вирішенні пізнавальних завдань освітнього процесу привело методистів початку ХХ ст. до спроб побудувати все навчання історії на матеріалі історичних романів і літературних пам'яток епохи. Власну думку висловлював німецький методист З. Коверау. Він стверджував, що шкільний курс історії в Німеччині не відображав справжнього життя, «забутої історії повсякденності». Викладати історію З. Коверау запропонував на основі серії романів, які відображають для даної епохи картину повсякденного життя і дають, таким чином, можливість наочного аналізу суспільних відносин свого часу. Ця методика має один недолік, вона зводить курс конкретної громадянської історії до культурно-побутових і батальних картин, не забезпечуючи систематичні знання про минуле⁹.

У методиці навчання історії України виділяють такі методичні прийоми роботи з художньою літературою:

- 1) методичний прийом літературно-художнього ілюстрування;
- 2) методичний прийом аналізу використовуваних уривків;
- 3) методичний прийом побудови розповіді вчителя на основі щойно зачитаного чи переказаного своїми словами уривків;
- 4) методичний прийом посилення на твір;
- 5) методичний прийом використання матеріалу певного художнього твору (його образів, картин) безпосередньо в розповіді вчителя як будівельного матеріалу цієї розповіді;
- 6) комбінований методичний прийом, робота з художньою літературою проводиться у поєднанні з іншими прийомами роботи в класі – робота з підручником, цитатою, історичним документом;
- 7) мультимедійно-презентаційний (комбінований прийом забезпечуються сучасними мультимедійними засобами навчання історії)¹⁰.

Завдяки використанню на уроці з історії України засобів художньої літератури, уявлення учасників освітнього процесу про події минулого стають більш ґрунтовнішими, хід подій постає в уявній історичній картині (в яскравому художньому зображенні), на противагу сухим сторінкам підручників. Висвітлюючи те або інше питання, явище чи подію, а також даючи їй певну оцінку, з'ясовуючи теоретичні поняття, роблячи узагальнення та висновки, вчитель використовує один із методичних прийомів роботи над художньою літературою – метод літературно-художнього ілюстрування, що передбачає подачу яскравого, конкретного уривку з художньої літератури. Як зазначає Л. Мельник, даний методичний прийом має допо-

могти розкрити соціальні корені історичного явища, зробити наочнішими абстрактні категорії, поняття¹¹. Якщо ж уривок відіграє роль документа, він, на погляд Н. Загребельної, допомагає у реалізації можливості учнями почути живого свідка минулих епох. Слова очевидця, а можливо, й учасника подій, яким іноді буває автор подібного твору, поглиблюють, розширяють їхні знання про ту або іншу історичну особу, явище, подію¹². І. Коляда зазначає «Уривок наводиться, по-перше, для того, щоб коли він відіграє роль посібника – розкрити соціальне коріння історичного явища, з'ясувати абстрактні категорії і поняття, оживити іноді сухо, схематично змальовані в підручнику картини. По-друге, уривок наводиться для того, щоб, коли він відіграє роль документа, надати учням можливість почути живого свідка минулих епох. Слова очевидця, а можливо й учасника подій, яким іноді буває автор подібного твору, поглиблюють, розширяють їхні знання про ту або іншу історичну особу, явище, подію.»¹³. Якщо викладач застосовує текстуальний переказ уривку, необхідно забезпечити відчуття духу твору, його художні та композиційні особливості. Оскільки саме тоді учасники освітнього процесу сприймають не лише художній твір, а й дух епохи твору та самого автора. Застосовуючи метод літературно-художнього ілюстрування, викладач повинен забезпечити щоб твір був органічно вплетений у програмовий матеріал. Його варто використовувати у процесі розповіді вчителя, аби замінити суху (абстрактну) вступну розповідь. Однак уривок з твору може бути застосований учителем також наприкінці викладу матеріалу для підсумку уроку.

Методичний прийом аналізу літературних уривків, який може бути здійснений, або самим учителем, або спільно з класом. У першому випадку учитель читає частину тексту і відразу ж його коментує. В другому – він читає весь уривок, а потім ставить учням ряд запитань щодо прочитаного. Застосування такого засобу сприяє закріпленню прочитаного у пам'яті здобувачів освіти, правильному сприйманні його, допомагає їм певною мірою самостійно прийти до потрібних висновків¹⁴. Коментування та пояснення незрозумілого, або складного матеріалу вчитель здійснює, використовуючи прийом пояснення.

Методичний прийом побудови розповіді вчителя на основі щойно зачитаного чи переказаного своїми словами уривку із твору. Крім цитування вчитель історії може текстуально переказувати його зміст. Читання уривка, як слушно вказує Г. Цвікальська, має бути виразним, а переказ – точним. Якщо викладач вдається до текстуального переказу уривка, необхідно прагнути, щоб у цьому переказі відчувався дух твору, його художні та композиційні особливості, його мова і стиль. Тоді учні сприймають не просто художній твір, а саме пропонувані твір, твір певної епохи і певного автора¹⁵.

Методичний прийом посилення на твір – при якому точно вказується образ, епізод. Такі посилення, як вказує Л. Мельник пожвавляють внутрішню наочність викладу, збагачують сприйняття історичного матеріалу, полегшують його осмислення перед учнями. З них наводяться окремі слова, репліки тощо. До цього засобу, більш доцільно вдаватися, якщо даний твір учні вивчали вже раніше або ознайомилися з ним на уроках літератури¹⁶.

Методичний прийом використання матеріалу певного твору (його образів, картин) використовується в розповіді вчителя, а уривки з книг, пояснюючи картину або схему, замінюють собою розповідь вчителя¹⁷. Вдало вбудований учителем матеріал розповіді, опису, характеристики сприймається учнями не як літературна цитата, а як невід'ємний елемент яскравого викладу викладача¹⁸.

Використовуючи комбінований методичний прийом, за яким робота над художнім твором, як слушно зазначає Н. Загребельна, проводиться в поєднанні з іншими прийомами роботи в класі – з роботою над цитатами, роботою над історичним документом, історичною картиною, схемою, ілюстраціями підручника, історичною картою, доцільно ознайомити здобувачів освіти із уривком твору¹⁹. Саме вдало введені у викладання програмового матеріалу літературні уривки, слушно вказувала Г. Цвікальська, збагачують його яскравими картинками минулого. Уявлення школярів про ті чи інші події під впливом художніх образів стають повнішими, хід історичного процесу постає перед їх зором у яскравому зображенні зіткнень між живими конкретними людьми з їх справами, почуттями й інтересами.

Цікавим методичним прийомом при роботі з художньо-літературним описом зовнішності особи взятого з художньої літератури стає порівняння зображення, що здійснив письменник у своєму творі. Під час роботи здобувачів освіти з художньо-літературним портретом історичного діяча їх завдання полягатиме у тому, щоб встановити, наскільки точно і правдоподібно описує письменник зовнішність історичної особи²⁰.

Таким чином, використання уривків з художньої літератури у поєднанні з роботою над портретом дозволяє зробити історичний образ більш конкретним і реалістичним. Адже завдання навчально-виховної роботи вчителя вимагає, щоб історичний матеріал було доведено до свідомості здобувачів освіти конкретно, образно та емоційно.

Художні образи сформовані в творах літератури і мистецтва посилюють доказовість викладу. Почуттєво насичений, він не лише додає емоційності розповідям учителя, а й викликає у школярів певне особисте ставлення до історичних явищ²². Художньо-літературні екскурси посилюють інтерес до історичної науки взагалі і, зокрема, до епохи, що вивчається. Крім того, вони спонукають школярів прочитати весь твір, а це, в свою чергу, підвищує їх загально-освітній рівень, робить знання, здобуті на уроці, глибшими, міцнішими. Проте не слід забувати, як вказує Л. Мельник, що літературні твори зображають життя своєї епохи через призму поглядів автора, як представника певної соціальної групи. Тому підходити до таких творів слід критично. Використовувати на уроці історії літературні твори доцільно, якщо вони правильно відображають історичну дійсність, містять глибокий аналіз суспільних явищ і процесів, правильну оцінку подій²³. Використовуючи засоби художньої літератури, викладачі історії часто застосовують їх в поєднанні з використанням історичної картини, ілюстрації підручника, схеми.

Особливо значний проглядається виховний вплив художньої літератури: яскравий художній образ з великою силою діє на свідомість здобувачів освіти, а й на їх почуття, змушує особливо

живо реагувати на історичні події. У позитивних образах художньої літератури учні бачать приклади для наслідування, на негативних вчать ненавидіти ворогів своєї Вітчизни, експлуататорів, брехню, дармоїдство та інші негативні явища²⁴.

Художня література має значну освітню цінність, яка полягає у правдивому викладі та висвітленні історичних явищ й відповідно до історичної дійсності та законів її розвитку. Використовуючи художню літературу на уроках історії України, вчитель знайомить здобувачів освіти з: живим зображенням історичних подій, вивчення яких передбачено шкільною програмою і підручником; образами історичних діячів, представниками народних мас; картинним описом тієї конкретної обстановки, в якій розгорталися події минулого²⁵.

Література, зазначає сучасний методист І. Коляда, починається з людини – героя твору, його моралі, роздумів, почуттів, діяльності, ставлення до суспільства, до свого обов'язку перед народом, перед його історією. Недарма називають літературу «Людинознавством» і «підручником життя». Герой і його ідеали визначають виховну роль літератури. Художня література вчить здобувачів освіти жити і розуміти краще своє далеке минуле і наше сьогодення, тобто вчить всіх нас життєвої історії²⁶. При відборі творів художньої літератури для уроків історії України необхідно враховувати, освітню цінність матеріалу (тобто правдивий виклад історичних подій). Вигадка, підкреслював С. Бородін, що, «повинна знаходитися в межах історичної та побутової достовірності»²⁷.

Використовуючи художню літературу в тестових технологіях на уроці історії України, варто мати на увазі, що уривки творів з художньої літератури варто наводити лаконічно. Тому необхідно підбирати короткі уривки, або скорочувати їх до мінімуму тексту, для розуміння про, що йде мова. Також обираючи художній твір для використання необхідно звернути на такі складові вибору: доступність творів за змістом; відповідність даній темі; високий художній рівень; достовірність подій, які описуються. Обраний художній образ повинен відрізнятися чіткістю і переконливістю персонажа, потрібною силою переконання, що виховує в здобувачів освіти відповідне ставлення до певної історичної події, співчуття, захоплення, ненависть. Також варто не перевантажувати тестові технології літературними образами, посиланнями та цитатами.

Отже, доцільність використання тестових технологій засобами художньої літератури на уроках історії України зумовлено тим, що вона сприяє формуванню образної картини історичного минулого, дозволяє здобувачеві освіти створити уявну картини цього минулого на основі програмового матеріалу підручника із залученням широкого кола художньої літератури, дозволяє відійти від суто фактичного викладання матеріалу за сторінками шкільного підручника. Однак при використанні художньої літератури на уроках історії України варто зважати на загальний рівень підготовленості класу, вікові особливості здобувачів освіти та рівень фахової компетентності вчителя. Головним позитивом застосування засобів художньої літератури як тестової технології на уроці історії України є підвищення ефективності засвоєння історичного матеріалу та урізноманітнення методів, прийомів, форм навчання історії України.

Примітки:

1. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. С. 193.
2. Там само. С. 250.
3. Там само. С. 234.
4. Цвікальська Г. О. Використання художньої літератури на уроках історії СРСР у 8-9 класах: методичний посібник. Київ: Радянська школа, 1959. С. 12.
5. Стражев А. И. Методика преподавания истории. М., 1964. С. 236.
6. Коляда І. А., Загребельна Н. І., Порало Н. Д. Історія України (1914-1939) в художньо-літературних образах: Методика: навчальний посібник. Київ: Арістей, 2004. С. 59.
7. Стражев А. И. Вказ. праця. С. 17.
8. Там само. С. 241-243.
9. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. С. 127.
10. Загребельна Н. І., Ухаль В. М. Теоретичні і методичні засади використання художньої літератури на уроках історії України у 9 класі (на прикладі вивчення теми «Російсько-французька війна 1812 р. і Україна») // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. : зб. наук. пр. 2013. Вип. 21. С. 293.
11. Мельник Л. Г. Методика викладання історії в середній школі: навч. посіб. для студ. істор. фак. ун-тів та пед. ін-тів. Київ: Вища школа, 1974. С. 146-147.
12. Загребельна Н. І., Ухаль В. М. Вказ. праця. С. 293.
13. Коляда І. А., Загребельна Н. І., Порало Н. Д. Вказ. праця. С. 15.
14. Мельник Л. Г. Вказ. праця. С. 146-147.
15. Цвікальська Г. О. Вказ. праця. С. 13.
16. Мельник Л. Г. Вказ. праця. С. 147.
17. Цвікальська Г. О. Вказ. праця. С. 14.
18. Яковенко Г. Г. Вказ. праця. С. 126-127.
19. Загребельна Н. І., Ухаль В. М. Вказ. праця. С. 298.
20. Яковенко Г. Г. Вказ. праця. С. 142.
21. Там само. С. 13.
22. Вагин А. А., Сперанская Н. В. Основные вопросы методики преподавания истории в старших классах. М.: Учпедгиз, 1959. С. 176.
23. Мельник Л. Г. Вказ. праця. С. 144.
24. Лейбенгруб П. С. Дидактика уроку історії в середній школі. Київ, 1968. С. 107.
25. Коляда І. А., Загребельна Н. І., Порало Н. Д. Вказ. праця. С. 25.
26. Коляда І. Роль та місце художньої літератури на уроках історії України // Історія в школі : наук.-метод. журнал для вчителів. 2007. № 3. С. 25.
27. Яковенко Г. Г. Вказ. праця. С. 124-125.

The article is analyzed the place and significance of test technologies by means of fiction in the study of the history of Ukraine. The theoretical and didactic foundations of test technologies and means of fiction are revealed. Methodical recommendations are given on the use of test technologies by means of fiction at the lesson of the history of Ukraine.

Key words: test, test technologies, fiction, means of fiction.

Отримано: 10.09.2020